

ПРАВО В УМОВАХ ВІЙНИ

розробка ефективних правових рішень

ПАМ'ЯТКА ЩОДО ЮРИДИЧНОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ ДІЙ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ

(для органів досудового розслідування та органів прокуратури)

до підготовки залучені:

Микола Хавронюк, д.ю.н., професор НаУКМА, член правління Центру політико-правових реформ

Микола Гнатовський, к.ю.н., колишній президент Комітету Ради Європи з питань запобігання катувань

Євген Крапивін, юрист, експерт JustGroup

Денис Азаров, декан Факультету правничих наук НаУКМА

Координатор тематичної групи: Василина Яворська

I. ЗАГАЛЬНІ ЗАУВАЖЕННЯ

1. В умовах воєнного стану (збройного конфлікту за МГП) **кримінальне процесуальне законодавство повинно застосовуватися відповідно до зобов'язань України за міжнародним гуманітарним правом стосовно окремих категорій суб'єктів¹**. Крім того, зобов'язання за Європейською конвенцією з прав людини також повинні враховуватися при застосуванні кримінального процесуального законодавства України.
2. У випадку взяття в полон осіб, які зі зброєю в руках беруть участь у збройному конфлікті на боці держави-агресора, слід виходити з презумпції наявності у них статусу **військовополонених²**. У випадку, якщо компетентним судом буде

¹ Детальніше про базові поняття МГП див. у пам'ятці, підготовленій Тренінговим центром прокурорів України спільно з JustTalk: <https://drive.google.com/file/d/1cGP7Rcdvn8LCI4jnsj8q59UDh2nquwBK/view>.

² Детальний перелік та критерії передбачені статтею 45 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій - "Захист осіб, які беруть участь у воєнних діях":

а) Особа, яка бере участь у воєнних діях і потрапляє під владу супротивної сторони, вважається військовополоненою й тому користується захистом Третьої конвенції, якщо вона претендує на статус військовополоненого, якщо видається, що вона має право на такий статус, або, якщо сторона, від якої

встановлено відсутність у них статусу військовополонених за критеріями, визначеними у (Третій) Женевській конвенції про поводження з військовополоненими 1949 р. (розділ А статті 4) або Додатковому протоколі (I) до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (статті 43-47) щодо таких осіб не діє “імунітет комбатанта” (див. нижче).

3. **Комбатантами** є законні учасники збройного конфлікту міжнародного характеру. До цієї категорії віднесено: 1) особовий склад регулярних збройних сил; 2) особовий склад ополчення і добровольчих загонів, що входять і не входять до складу збройних сил; 3) особовий склад організованих рухів опору і партизанських формувань, якщо вони відповідають таким умовам: мають на чолі особу, відповідальну за своїх підлеглих; мають певний і виразно видимий здалека відмітний знак; відкрито носять зброю; дотримуються у своїх діях законів і звичаїв війни.
4. Не є комбатантами (тобто є **цивільними особами**) особи, які сприяють та допомагають комбатантам держави-агресора у збройному конфлікті. Ними можуть бути як громадяни РФ, так і громадяни України, а також інших держав, які вчиняють диверсії, наносять корегувальні мітки, збирають інформацію про пересування військ тощо (особи, які беруть участь у збройному конфлікті на боці країни-агресора без зброї в руках). Статус військовополонених також не мають “незаконні комбатанти” – шпигуни та найманці (див. статті 46 та 47 Додаткового протоколу I).

вона залежить, вимагає для неї такого статусу шляхом повідомлення держави, що її затримує, або Держави-покровительки. У разі виникнення якогось сумніву в тому, чи має будь-яка така особа право на статус військовополоненого, вона продовжує зберігати такий статус і, отже, користуватися захистом Третьої конвенції і цього Протоколу доти, доки її статус не буде визначено компетентним судовим органом.

b) Якщо особа, яка потрапила під владу супротивної сторони, не затримується як військовополонена й підлягає суду цієї сторони за правопорушення, пов'язане з воєнними діями, вона має право на статус військовополоненого перед судовим органом і на винесення рішення з цього питання. У тих випадках, коли це можливо згідно із застосовуваною процедурою, це рішення виноситься до суду за правопорушення. Представники Держави-покровительки мають право бути присутніми на судовому розгляді, на якому виноситься рішення з цього питання, якщо тільки, як виняток, він не відбувається на закритому судовому засіданні в інтересах державної безпеки. У такому разі затримуюча держава відповідним чином повідомляє Державу-покровительку.

c) Будь-яка особа, що бере участь у воєнних діях, яка не має права на статус військовополоненого й не користується більш сприятливим ставленням згідно з Четвертою конвенцією, має право в усіх випадках на захист, передбачений статтею 75 цього Протоколу. На окупованій території будь-яка така особа, якщо тільки вона не затримана як шпигун, має також, незалежно від статті 5 Четвертої конвенції, право на зв'язок, що надається даною Конвенцією.

5. **Збройними формуваннями**, крім Збройних Сил України, є: Національна Гвардія України, Державна прикордонна служба України, Служба безпеки України, Управління державної охорони України, Державна спеціальна служба транспорту Міністерства оборони України, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, Розвідувальний орган міністерства оборони України, Служба зовнішньої розвідки України тощо.

II. КВАЛІФІКАЦІЯ В МЕЖАХ ЧИННОГО ЗАКОНОДАВСТВА

- 1) **військовослужбовці, стосовно яких немає даних щодо вчинення ними воєнних злочинів** – юридична кваліфікація за Кримінальним кодексом України не потрібна. Такі особи є *військовополоненими*, відповідно до положень МГП та підлягають поміщенню у відповідні табори для військовополонених. З огляду на імунітет (привілей) комбатанта вони не несуть індивідуальної відповідальності за участь у збройному конфлікті, якщо не порушували закони і звичаї ведення війни.
- 2) **військовослужбовці, які вчиняли воєнні злочини** – до ЄРДР вносити з кваліфікацією за ст. 438 КК України “Порушення законів та звичаїв ведення війни”³ (наприклад, внаслідок обстрілів, артилерійських чи авіаційних ударів отримали поранення чи загинули цивільні особи, які не беруть участь в бойових діях, або обстріли були спрямовані на цивільні об’єкти – житлові будинки, лікарні, школи, дитячі садки, приватні підприємства тощо, які не є військовими цілями; застосування військовослужбовцями країни-агресора з метою маскування форми або розпізнавальних знаків Збройних Сил України та інших військових формувань тощо) або здійснювалися із використанням заборонених засобів (зброї, боєприпасів) та методів ведення війни (наприклад, віддання наказу “полонених не брати”), використанням невибіркової зброї, або застосуванням зброї проти військових цілей без дотримання принципу сумірності тощо.
- 3) **військовослужбовці, які вчиняли збройні напади на промислові чи інші об’єкти, пошкодження яких може призвести або призвело до екологічної катастрофи** (наприклад, обстріл сховищ палива, сховищ радіоактивних відходів, будівель та споруд ГЕС, АЕС, ТЕС тощо) – до ЄРДР вносити за ст. 438 КК України та ст. 441 КК України “Екоцид”.

³ Дет. див. склади злочинів, перераховані у чинній редакції цієї статті. Водночас для збору доказів для міжнародних юрисдикцій можна використовувати склади злочинів, перераховані у Додатку №1 цієї пам’ятки, які відповідають Гаазьким та Женевським документам у сфері міжнародного гуманітарного права (до набрання чинності відповідних змін до кримінального законодавства).

- 4) *особи, які не є учасниками регулярних військових формувань країни-агресора* (наприклад, військовослужбовці так званих “збройних сил Донецької Народної Республіки” або інших незаконних формувань, комбатанти ПВК, комбатанти ДРГ) – до ЄРДР вносити за ст. 111 КК України “Державна зрада” (якщо такі особи є громадянами України) та ст. 260 КК України “Створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань” (для представників “збройних сил ДНР/ЛНР”) або ст. 447 КК України “Найманство” (для комбатантів приватних військових компаній, які воюють на боці країни-агресора і не є громадянами України або РФ). У разі вчинення ними воєнних злочинів також ст. 438 КК України “Порушення законів та звичаїв ведення війни”.
- 5) *особи, які вчиняли дії з підризу боєздатності ЗСУ, наводили мітки на об’єкти цивільної інфраструктури тощо* – до ЄРДР вносити за ст. 113 КК України “Диверсія”. Якщо проведення підривної діяльності проти України, вчинене громадянином України у формі, не передбачений ст. 113 КК України, вчинене слід кваліфікувати за ст. 111 КК України “Державна зрада” за наявності ознак складу цього злочину.
- 6) *особи, які вчиняють відкрите чи таємне викрадення чужих речей, що знаходяться при вбитих чи поранених, в зоні активних бойових дій (на полі бою)* – до ЄРДР вносити за ст. 432 КК України “Мародерство”.
- 7) *особи, які вчиняють кримінальні правопорушення проти власності (не на полі бою) та інші кримінальні правопорушення у місцях, де не відбувається активних бойових дій* – до ЄРДР вносити за загальними правилами кваліфікації кримінальних правопорушень.

ЧОГО НЕ МОЖНА РОБОТИ (ПОРУШЕННЯ ПОЛОЖЕНЬ МГП):
(стосується тих комбатантів, які не вчинили діянь, згаданих у попередньому блоці)

- **НЕ МОЖНА** кваліфікувати діяння військовополонених за ст. 110 КК України “Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України”, ч. 3 ст. 332-2 КК України “Незаконне перетинання державного кордону України”, - оскільки вони користуються імунітетом (привілеєм) комбатанта та повинні бути репатрійовані після завершення збройного конфлікту.
- **НЕ МОЖНА** кваліфікувати дії всіх перерахованих вище категорій комбатантів за ст. 258 – 258-5 КК України (тероризм), з тієї ж причини.
- **НЕ МОЖНА** кваліфікувати дії військовослужбовців, включно з їх командуванням, які беруть участь у збройному конфлікті, за ст. 437 КК України “Планування,

підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни”, оскільки за цією статтею несе відповідальність лише вище військово-політичне керівництво держави-агресора (відповідно до ст. 8bis Римського статуту МКС – особи, які спроможні фактично здійснювати контроль за політичними чи військовими діями держави або керувати ними).

III. ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ

- **стосовно кваліфікації злочину геноциду, передбаченого ст. 442 КК України:** за загальною практикою реалізації положень МГП злочин геноциду інкримінується вищому військово-політичному керівництву держави-агресора, яке має умисел саме на повне або часткове знищення однієї з захищених груп (національної, етнічної, релігійної чи расової). З позиції ж національного законодавства *можна інкримінувати злочин геноциду командуванню збройних сил РФ вищої ланки, які потрапили в полон, водночас доведення умислу в такому випадку видається вкрай складним в суді.* Враховуючи, що його складно довести, такі питання мають вирішувати у Міжнародному кримінальному суді з відповідними механізмами подолання імунітету найвищого керівництва держави. Разом з тим кримінальне процесуальне законодавство дозволяє під час доказування в суді змінювати кваліфікацію у разі неможливості довести складнішу, отже геноцид може бути перекваліфікований порушення законів та звичаїв війни, поєднане з умисним вбивством, передбачене ч. 2 ст. 438 КК України. Тому виключати можливість притягнення до відповідальності саме за злочин геноциду не варто. В будь-якому випадку вже зараз, керуючись національним законодавством, можна збирати докази саме геноциду, здійснюючи слідчі дії з керівництвом Збройних сил РФ, які потрапили в полон;
- **стосовно кваліфікації злочину найманства, передбаченого ст. 447 КК України:** складною видається кваліфікація дій представників “збройних сил ДНР/ЛНР” лише за ст. 260 КК України “Створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань”. **Зважаючи, на ресурси, які вони отримують з боку держави-агресора можлива додаткова або виняткова кваліфікація за ст. 447 КК України “Найманство”,** оскільки їх діяння можуть мати ознаки цього злочину: 1) спеціально завербовані в Україні чи за її межами для того, щоб брати на території України чи території інших держав участь у збройному конфлікті, воєнних або насильницьких діях, спрямованих на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу, захоплення державної влади, перешкоджання діяльності органів державної влади чи порушення територіальної цілісності; 2) беруть участь у воєнних або насильницьких діях з метою одержання будь-якої особистої вигоди; 3) не є ні громадянами

(підданими) сторони, що перебуває у конфлікті, ні особою, яка постійно на законних підставах проживає на території, яка контролюється стороною, що перебуває у конфлікті; 4) не входять до особового складу збройних сил держави, на території якої здійснюються такі дії; 5) не послані державою, яка не є стороною, що перебуває у конфлікті, для виконання офіційних обов'язків як особи, яка входить до складу її збройних сил.

ДОДАТОК №1: МАЙБУТНІ СКЛАДИ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ РОЗДІЛОМ XX КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ КРАЇНИ

Пояснення: чинна редакція Кримінального кодексу України не відповідає положенням міжнародного гуманітарного права. Для приведення їх у відповідність та майбутньої ратифікації Римського статуту МКС Верховна Рада України ухвалила [Проект Закону №2689](#)), який з червня 2021 року очікує підпису Президента України. Проте вже зараз можна використовувати нижчезазначені склади кримінальних правопорушень для розуміння того, які докази необхідно збирати як для національної, так і міжнародної юрисдикції.

Стаття 436. Публічні заклики до вчинення акту агресії або розв'язування збройного конфлікту неміжнародного характеру

Публічні заклики до вчинення акту агресії або розв'язування збройного конфлікту неміжнародного характеру, а також виготовлення матеріалів із закликами до вчинення таких дій з метою їх розповсюдження або розповсюдження таких матеріалів –

караються арештом на строк до шести місяців або позбавленням волі на строк до трьох років.

Примітка. 1. Під актом агресії у цій статті та статті 437 цього Кодексу слід розуміти застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності або політичної незалежності іншої держави чи в будь-який інший спосіб, несумісний із Статутом Організації Об'єднаних Націй, зокрема, визнається актом агресії будь-яка з таких дій незалежно від оголошення війни: 1) вторгнення або напад збройних сил держави на територію іншої держави або будь-яка військова окупація, хоч би який тимчасовий характер вона мала, що є результатом такого вторгнення або нападу, або будь-яка анексія території іншої держави або її частини, вчинена із застосуванням сили; 2) бомбардування збройними силами держави території іншої держави або застосування державою будь-якої зброї проти території іншої держави; 3) блокада портів або берегів держави збройними силами іншої держави; 4) напад збройних сил держави на сухопутні,

морські, повітряні сили або на морський чи повітряний флот іншої держави; 5) застосування збройних сил однієї держави, що знаходяться на території іншої держави за згодою приймаючої держави, з порушенням умов, передбачених договором, або будь-яке продовження перебування збройних сил на такій території після припинення дії договору; 6) дія держави, яка дозволяє, щоб її територія, яку вона надала в розпорядження іншій державі, використовувалася такою іншою державою для здійснення акту агресії проти третьої держави; 7) направлення державою або від імені держави збройних груп, іррегулярних сил чи найманців, які здійснюють акти застосування збройної сили проти іншої держави настільки серйозного характеру, що робить їх рівнозначними актам, зазначеним у підпунктах 16 пункту 1 цієї примітки, або значна участь держави у таких актах.

2. У статтях 436, 438–438-5 цього Кодексу під збройним конфліктом неміжнародного характеру слід розуміти тривалі і такі, що досягають мінімального рівня інтенсивності, збройні зіткнення на території держави між урядовими силами (у тому числі збройними силами чи іншими державними військовими формуваннями) і одним або декількома збройними формуваннями (групами), які демонструють мінімальний рівень організації, або між такими формуваннями (групами). До збройного конфлікту неміжнародного характеру не належать випадки порушення громадського порядку та ситуації внутрішньої напруженості (масові заворушення, терористичні акти, окремі акти насильства тощо).

Стаття 437. Злочин агресії

1. Планування, підготовка, ініціювання або вчинення особою, яка здатна фактично здійснювати контроль або керівництво політичними чи військовими діями держави, акту агресії, що через його характер, серйозність і масштаб є грубим порушенням Статуту Організації Об'єднаних Націй, -

караються позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі.

Примітка. Для цілей статей 437–438-5, 442, 4421 цього Кодексу враховуються положення міжнародних договорів, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, і звичаєвого міжнародного права, що були чинними на час вчинення відповідного діяння, а також практика застосовування цих положень міжнародними судовими установами (трибуналами).

Стаття 438. Воєнні злочини проти особи

1. Умисне вчинення у зв'язку з міжнародним збройним конфліктом: 1) прямого або непрямого переміщення частини цивільного населення держави-окупанта на окуповану територію, а так само непрямого переміщення всього чи частини населення окупованої території у межах цієї території або за її межі; 2) примушування військовополоненого чи

іншої особи, яка перебуває під захистом міжнародного гуманітарного права, до служби у збройних силах протилежної сторони конфлікту; 3) примушування громадян протилежної сторони конфлікту до участі у військових діях проти їхньої країни, навіть якщо вони перебували на службі у збройних силах такої протилежної сторони до початку збройного конфлікту; 4) необґрунтованої затримки репатріації військовополоненого чи іншої особи, яка перебуває під захистом міжнародного гуманітарного права, після закінчення бойових дій караються позбавленням волі на строк від шести до дванадцяти років.

2. Умисне вчинення (заподіяння) у зв'язку з міжнародним збройним конфліктом чи збройним конфліктом неміжнародного характеру стосовно особи, яка перебуває під захистом міжнародного гуманітарного права: 1) депортації населення, тобто примусового і за відсутності підстав, передбачених міжнародним правом, переміщення (виселення) однієї чи кількох осіб з місцевості, на території якої вони законно перебували, на територію іншої держави; 2) насильницького переміщення населення, тобто примусового і за відсутності підстав, передбачених міжнародним правом, переміщення (виселення) однієї чи кількох осіб з місцевості, на території якої вони законно перебували, до іншої місцевості у межах однієї держави; 3) вербування або залучення особи, яка не досягла п'ятнадцяти років, до складу збройних сил чи інших державних військових формувань або інших, крім державних, формувань (груп), що беруть участь у збройному конфлікті, а так само використання такої особи для участі у бойових діях; 4) позбавлення особи, яка перебуває під захистом міжнародного гуманітарного права, права на справедливе та належне судочинство; 5) наруги над людською гідністю; 6) захоплення або тримання особи як заручника; 7) незаконного позбавлення волі; 8) зґвалтування, сексуальної експлуатації, примушування до зайняття проституцією, примусової вагітності, примусової стерилізації або будь-яких інших форм сексуального насильства; 9) катування або іншого нелюдського поводження, або незаконного проведення будь-яких дослідів над людиною чи застосування до неї незаконних методів лікування, що є небезпечними для життя або здоров'я в момент їх проведення чи застосування; 10) заподіяння середньої тяжкості або тяжкого тілесного ушкодження; 11) поранення особи, зазначеної в підпункті 3 примітки 2 до цієї статті,-

караються позбавленням волі на строк від семи до п'ятнадцяти років.

3. Вчинення у зв'язку з міжнародним збройним конфліктом чи збройним конфліктом неміжнародного характеру умисного вбивства особи, яка перебуває під захистом міжнародного гуманітарного права,-

карається позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі.

Примітка. 1. У статтях 438–438-5 цього Кодексу під міжнародним збройним конфліктом слід розуміти будь-яке зіткнення між двома або більше державами із

застосуванням збройних сил. Міжнародний збройний конфлікт також має місце в усіх випадках часткової або повної окупації території держави, навіть якщо такій окупації не чиниться збройний опір.

2. У статтях 438 і 4382 цього Кодексу під особами, які перебувають під захистом міжнародного гуманітарного права, розуміються: 1) у контексті міжнародного збройного конфлікту – будь-яка особа, яка перебуває під захистом відповідно до Женевських конвенцій про захист жертв війни від 12 серпня 1949 року і Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), включаючи хворих, поранених, осіб, які потерпіли корабельну аварію, військовополонених, медичний та духовний персонал і цивільних осіб; 2) у контексті збройного конфлікту неміжнародного характеру – будь-яка особа, яка перебуває під захистом відповідно до статті 3, спільної для Женевських конвенцій про захист жертв війни від 12 серпня 1949 року, і Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), включаючи хворих, поранених, осіб, які потерпіли корабельну аварію, осіб, які не беруть безпосередньої участі у військових діях і перебувають під владою сторони конфлікту, у тому числі осіб, які раніше брали участь у бойових діях на боці протилежної сторони конфлікту; 3) у контексті міжнародного збройного конфлікту чи збройного конфлікту неміжнародного характеру – представники збройних сил або особи, які беруть безпосередню участь у бойових діях, які склали зброю або з іншої причини не мають більше засобів захисту (*hors de combat*) і не перебувають під владою протилежної сторони конфлікту.

3. Для цілей статей 438–438-5 цього Кодексу діяння вважається вчиненим у зв'язку із збройним конфліктом у випадках, якщо існування збройного конфлікту значним чином впливало на здатність особи вчинити інкриміноване їй діяння або на її рішення вчинити таке діяння чи на спосіб, у який діяння було вчинено, або на мету, з якою воно вчинено.

4. Під прямим переміщенням у цій статті слід розуміти переселення осіб із числа цивільного населення держави-окупанта на окуповану територію незалежно від їхньої згоди, яке організовується, координується чи контролюється особами, які здійснюють владні або управлінські функції від імені держави-окупанта. Під непрямим переміщенням у цій статті слід розуміти створення особами, які здійснюють владні або управлінські функції від імені держави окупанта, таких життєвих умов, які заохотили чи примусили осіб із числа цивільного населення держави-окупанта до переселення на окуповану територію або осіб із числа населення окупованої території до переселення у межах цієї території або за її межі.

5. Під позбавленням права на справедливе та належне судочинство у цій статті слід розуміти порушення юридичних (процесуальних) гарантій, передбачених статтями 84, 86, 87, 99, 103–106 Женевської конвенції про поведінку з військовополоненими від 12 серпня

1949 року, статтями 33, 67, 71–74, 117 Конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року, підпункту "d" пункту 1 частини першої статті 3, спільної для Женевських конвенцій про захист жертв війни від 12 серпня 1949 року, статтею 75 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), статтею 6 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), пунктом "h" статті 23 Додатку до IV Конвенції про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі від 18 жовтня 1907 року.

6. У статтях 438 і 442-1 цього Кодексу під примусовою вагітністю слід розуміти незаконне позбавлення волі будь-якої жінки, яка стала вагітною у примусовому порядку, з метою зміни етнічного складу будь-якого населення або здійснення інших порушень міжнародного права, що мають характер воєнного злочину або злочину проти людяності.

7. Під катуванням у цій статті слід розуміти діяння, передбачені статтею 127 цього Кодексу.

8. Під іншим нелюдським поведінням у цій статті слід розуміти діяння, що заподіяли сильний фізичний біль або фізичне чи моральне страждання, за відсутності ознак катування.

9. Під наругою над людською гідністю у цій статті слід розуміти образливе, принизливе або інше поведіння з особою (у тому числі щодо померлої особи), яке, з урахуванням культурної належності такої особи, завдало шкоди її людській гідності, але не заподіяло сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання".

Стаття 438-1. Воєнні злочини проти власності

1. Умисне вчинення у зв'язку з міжнародним збройним конфліктом чи збройним конфліктом неміжнародного характеру захоплення або пошкодження чи знищення майна, якщо це не обґрунтовується військовою необхідністю,-

караються позбавленням волі на строк від шести до дванадцяти років.

2. Ті самі дії, якщо вони мають масштабний характер,-

караються позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років.

Примітка. Під захопленням майна у цій статті та статті 438-5 цього Кодексу слід розуміти будь-яке обмеження або позбавлення власника такого майна (держави, фізичної чи юридичної особи) можливості здійснювати правомочності, які утворюють право власності щодо відповідного майна.

Стаття 438-2. Воєнні злочини, що полягають у застосуванні заборонених методів ведення війни

1. Умисне вчинення (здійснення) у зв'язку з міжнародним збройним конфліктом або збройним конфліктом неміжнародного характеру: 1) використання присутності цивільного населення або особи, яка перебуває під захистом міжнародного гуманітарного права, для захисту певного пункту, району або збройних сил від військових дій; 2) заяви про те, що пощади не буде, тобто адресованої особам, які беруть участь у бойових діях на боці протилежної сторони конфлікту, заяви про те, що у разі припинення участі в бойових діях такі особи не зможуть скористатися гарантіями, передбаченими нормами міжнародного гуманітарного права, та будуть позбавлені життя або залишені в небезпечному для життя становищі,-

караються позбавленням волі на строк від шести до восьми років.

2. Умисне вчинення (здійснення) у зв'язку з міжнародним збройним конфліктом або збройним конфліктом неміжнародного характеру: 1) нападу на незахищені та такі, що не є військовою цілью, населений пункт або будівлі; 2) нападу, що завідомо становить небезпеку загибелі або поранення цивільних осіб, заподіяння шкоди цивільним об'єктам або обширної, довгострокової та серйозної шкоди навколишньому природному середовищу, яка є явно непропорційною порівняно з конкретною і безпосередньо очікуваною загальною військовою перевагою; 3) нападу на установки або споруди, що містять небезпечні сили, який завідомо може призвести до загибелі або поранення надмірної кількості осіб, 10 які належать до цивільного населення, чи заподіяти надмірну шкоду цивільним об'єктам; 4) нападу на будівлю, призначену для цілей релігії, освіти, мистецтва, науки або благодійної діяльності, історичну пам'ятку, госпіталь чи місце розміщення хворих і поранених, якщо такі об'єкти не є військовою цілью; 5) нападу на цивільний об'єкт, який не є військовою цілью; 6) нападу на цивільне населення чи окремих цивільних осіб, які не беруть безпосередньої участі у бойових діях; 7) діянь, спрямованих на створення голоду для цивільного населення як методу ведення війни шляхом позбавлення його предметів, необхідних для виживання, у тому числі шляхом створення перешкод для надання допомоги відповідно до Женевських конвенцій про захист жертв війни від 12 серпня 1949 року; 8) поранення особи, яка бере участь у бойових діях, шляхом віроломства,-

караються позбавленням волі на строк від семи до п'ятнадцяти років.

3. Вчинення (здійснення) у зв'язку з міжнародним збройним конфліктом або збройним конфліктом неміжнародного характеру діяння, передбаченого частиною першою або другою цієї статті, якщо воно спричинило тяжке тілесне ушкодження або смерть особи, яка бере участь у бойових діях на боці протилежної сторони конфлікту, чи особи з числа

цивільного населення, а так само вбивства особи, яка бере участь у бойових діях, шляхом віроломства,-

карається позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі.

Примітка. 1. Під віроломством у цій статті слід розуміти дії, спрямовані на те, щоб викликати довіру в особи, яка бере участь у бойових діях та належить до протилежної сторони конфлікту, і змусити її повірити, що вона має право на захист або зобов'язана надати такий захист згідно з нормами міжнародного гуманітарного права, з метою обману такої довіри у майбутньому.

2. Під установками та спорудами, що містять небезпечні сили, у цій статті слід розуміти греблі, дамби, хімічні та нафтопереробні заводи, атомні електростанції, навіть якщо вони є військовими об'єктами.

Стаття 438-3. Воєнні злочини, що полягають у застосуванні заборонених засобів ведення війни

1. Застосування у зв'язку з міжнародним збройним конфліктом або збройним конфліктом неміжнародного характеру засобів ведення війни, заборонених міжнародним гуманітарним правом, у тому числі зброї, бойових ІІ припасів і техніки, що завдають надмірних ушкоджень чи страждань або мають невідбіркову дію,-

карається позбавленням волі на строк від шести до десяти років.

2. Те саме діяння, якщо воно заподіяло тяжке тілесне ушкодження особі, яка належить до протилежної сторони конфлікту, чи особі з числа цивільного населення,-

карається позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років.

3. Діяння, передбачене частиною першою цієї статті, якщо воно спричинило смерть особи, яка належить до протилежної сторони конфлікту, чи особи з числа цивільного населення,-

карається позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі.

Примітка. Для цілей цієї статті до засобів ведення війни, заборонених міжнародним гуманітарним правом, обов'язково відноситься застосування: 1) отрути або отруйної зброї; 2) задушливих, отруйних або інших подібних газів і будь-яких аналогічних рідин, матеріалів чи засобів; 3) куль, що легко розриваються або сплющуються в тілі людини, таких як оболонкові кулі, тверда оболонка яких не покриває всього осердя чи має надрізи; 4) хімічної зброї; 5) зброї, основна дія якої полягає в заподіянні ушкоджень осколками, що не

виявляються в тілі людини за допомогою рентгенівських променів; б) лазерної зброї, спеціально призначеної для використання у бойових діях виключно або в тому числі для того, щоб спричинити постійну сліпоту незахищених органів зору людини; 7) зброї, що використовує мікробіологічні чи інші біологічні агенти або токсини незалежно від їх походження чи методу виробництва.

Стаття 438-4. Воєнні злочини проти гуманітарних операцій та використання символів

1. Умисне заподіяння удару у зв'язку з міжнародним збройним конфліктом чи збройним конфліктом неміжнародного характеру по: 1) персоналу, об'єкту, матеріалах, обладнанню, підрозділу або транспортному засобу, залученим до надання гуманітарної допомоги або місії з підтримання миру відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй у час, коли вони мають право на захист, яким користуються цивільні особи або цивільні об'єкти відповідно до норм міжнародного права; 2) будівлі, матеріалах, обладнанню, медичній установі чи транспортному засобу, що має належним чином позначену відмітну емблему або розпізнавальний знак, встановлені міжнародним гуманітарним правом, або по персоналу, який має право використовувати такі емблеми або знаки,-

карається позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років.

2. Те саме діяння, якщо воно спричинило смерть потерпілого або заподіяло тяжке тілесне ушкодження,-

карається позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі.

3. Незаконне використання під час міжнародного збройного конфлікту чи збройного конфлікту неміжнародного характеру відмітної емблеми або розпізнавального знаку, встановлених міжнародним гуманітарним правом, прапора парламентаря або прапора, військових знаків розрізнення або форми одягу ворога чи Організації Об'єднаних Націй, якщо це заподіяло тяжке тілесне ушкодження або спричинило смерть потерпілого,-

карається позбавленням волі на строк від семи до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі.

Примітка. У цій статті під розпізнавальними емблемами та знаками, встановленими міжнародним гуманітарним правом, слід розуміти емблеми та знаки, визначені Конвенцією про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12 серпня 1949 року, Конвенцією про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі від 12 серпня 1949 року, Додатковим протоколом до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується прийняття додаткової

відмітної емблеми (Протокол III) та Конвенцією про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту від 14 травня 1954 року.

Стаття 438-5. Воєнні злочини проти культурних цінностей, що перебувають під захистом міжнародного гуманітарного права

1. Умисне вчинення у зв'язку з міжнародним збройним конфліктом чи збройним конфліктом неміжнародного характеру на порушення норм міжнародного гуманітарного права щодо культурної цінності, що перебуває під захистом міжнародного гуманітарного права, нападу, захоплення або акту вандалізму -

караються позбавленням волі на строк від семи до тринадцяти років.

2. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, які мають масштабний характер або були вчинені щодо культурної цінності, що перебуває під посиленням захистом, унікальної культурної цінності чи об'єкта всесвітньої спадщини,-

караються позбавленням волі на строк від семи до п'ятнадцяти років.

3. Умисне використання у зв'язку з міжнародним збройним конфліктом чи збройним конфліктом неміжнародного характеру на порушення норм міжнародного гуманітарного права культурної цінності, що перебуває під посиленням захистом, чи прилеглих до неї місць для підтримки бойових дій -

карається позбавленням волі на строк від восьми до дванадцяти років.

4. Дія, передбачена частиною третьою цієї статті, яка має масштабний характер,-

карається позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років.

Примітка. 1. Під культурною цінністю у цій статті та статті 4451 цього Кодексу слід розуміти рухомі та нерухомі цінності, будівлі та центри, визначені статтею 1 Конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту від 14 травня 1954 року, що перебувають під загальним, спеціальним або посиленням захистом відповідно до норм міжнародного гуманітарного права. Перелік культурних цінностей, що перебувають під спеціальним захистом, міститься у Міжнародному реєстрі культурних цінностей, що перебувають під спеціальним захистом.

2. Під культурною цінністю, що перебуває під посиленням захистом, у цій статті слід розуміти культурну цінність, що міститься у Міжнародному переліку культурних цінностей, що перебувають під посиленням захистом.

3. Під унікальною культурною цінністю у цій статті слід розуміти культурну цінність, що належить до об'єктів національного культурного надбання, об'єктів культурної

спадщини національного значення, внесених до Державного реєстру нерухомих пам'яток України, унікальних пам'яток Музейного фонду України, унікальних документів Національного архівного фонду, особливо цінних, рідкісних документів та колекцій. Наведене визначення стосується лише діянь, предметом яких є культурні цінності України.

4. Під актом вандалізму у цій статті слід розуміти умисне знищення, руйнування або пошкодження культурної цінності".

Стаття 439. Застосування зброї масового знищення

1. Застосування зброї масового знищення, забороненої міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, -

карається позбавленням волі на строк від восьми до дванадцяти років.

2. Те саме діяння, якщо воно спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки, -

карається позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі.

Стаття 441. Екоцид

Масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу, -

караються позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років.

Стаття 442. Геноцид

1. Геноцид, тобто діяння, умисно вчинене з метою повного або часткового знищення будь-якої національної, етнічної, расової чи релігійної групи як такої шляхом: 1) позбавлення життя членів цієї групи; 2) заподіяння їм серйозних тілесних ушкоджень або розумового розладу; 3) створення для групи життєвих умов, спрямованих на повне чи часткове її фізичне знищення; 4) вжиття заходів, розрахованих на запобігання дітонародженню в такій групі; 5) насильницької передачі дітей з однієї групи до іншої,-

карається позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі.

2. Публічні заклики до вчинення діянь, передбачених частиною першою цієї статті, проголошені з метою повного або часткового знищення будь-якої національної, етнічної, расової чи релігійної групи як такої, а також виготовлення матеріалів із закликами до вчинення таких діянь з метою їх розповсюдження або розповсюдження таких матеріалів -

караються позбавленням волі на строк від трьох до семи років.

Стаття 442-1. Злочини проти людяності

1. Умисне вчинення (заподіяння) в межах усвідомленого широкомасштабного нападу або систематичних нападів на цивільне населення: 1) переслідування, тобто обмеження основних прав людини за політичними, расовими, національними, етнічними, культурними, релігійними, статевими або іншими ознаками дискримінації, визначеними міжнародним правом; 2) депортації населення, тобто примусового і за відсутності підстав, передбачених міжнародним правом, переміщення (виселення) однієї чи кількох осіб з місцевості, на території якої вони законно перебували, на територію іншої держави; 3) насильницького переміщення населення, тобто примусового і за відсутності підстав, передбачених міжнародним правом, переміщення (виселення) однієї чи кількох осіб з місцевості, на території якої вони законно перебували, до іншої місцевості у межах однієї держави; 4) зґвалтування, сексуальної експлуатації, примушування до зайняття проституцією, примусової вагітності, примусової стерилізації або будь-яких інших форм сексуального насильства; 5) оборнення в рабство або торгівлі людьми; 6) насильницького зникнення; 7) незаконного позбавлення волі; 8) катування; 9) середньої тяжкості або тяжкого тілесного ушкодження, -

караються позбавленням волі на строк від семи до п'ятнадцяти років.

2. Умисне вчинення в межах усвідомленого широкомасштабного нападу або систематичних нападів на цивільне населення, апартеїду, винищення, вбивства,-

караються позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі.

Примітка. 1. Під нападом на цивільне населення у цій статті слід розуміти вчинення будь-якого з діянь, зазначених у цій статті, проти цивільного населення на виконання або на підтримку політики держави чи організації, спрямованої на вчинення такого нападу.

2. Під насильницьким зникненням у цій статті слід розуміти арешт, затримання, викрадення або позбавлення волі людини в будь-якій іншій формі з подальшою відмовою визнати факт такого арешту, затримання, викрадення або позбавлення волі людини в будь-якій іншій формі або з приховуванням даних про долю такої людини чи місце її перебування, а так само відмову від визнання факту арешту, затримання, викрадення або позбавлення волі людини в будь-якій іншій формі чи приховування даних про долю такої людини чи місце її перебування.

3. Термін "апартеїд" вживається в цьому Кодексі у значенні, наведеному в Конвенції про припинення злочину апартеїду та покарання за нього від 30 листопада 1973 року.

4. Під винищенням у цій статті слід розуміти позбавлення життя однієї чи кількох осіб шляхом умисно створених життєвих умов, спрямованих на знищення частини населення, у тому числі шляхом позбавлення доступу до продуктів харчування або лікарських засобів.

5. Під катуванням у цій статті слід розуміти умисне заподіяння особі сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання"; 14) в абзаці першому статті 445 слова "крім випадків, передбачених цим Кодексом" виключити.

Стаття 443. Посягання на життя представника іноземної держави

Вбивство або замах на вбивство представника іноземної держави або іншої особи, яка має міжнародний захист, з метою впливу на характер їхньої діяльності або на діяльність держав чи організацій, які вони представляють, або з метою провокації війни чи міжнародних ускладнень -

карається позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі.

Стаття 444. Злочини проти осіб та установ, що мають міжнародний захист

1. Напад на службові або житлові приміщення осіб, які мають міжнародний захист, а також викрадення або позбавлення волі цих осіб з метою впливу на характер їхньої діяльності або на діяльність держав чи організацій, що вони представляють, або з метою провокації війни чи міжнародних ускладнень -

караються позбавленням волі на строк від трьох до восьми років.

2. Погроза вчинення дій, передбачених частиною першою цієї статті, -

карається виправними роботами на строк до двох років або арештом на строк до трьох місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на строк до двох років.

Стаття 445. Незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала

Незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала -

карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців.

Стаття 445-1. Незаконні дії з культурними цінностями у зв'язку із збройним конфліктом

1. Проведення на окупованій території археологічних розвідок, розкопок на порушення норм міжнародного гуманітарного права, здійснення на окупованій території модифікації або зміни виду використання культурної цінності, що має на меті приховування або знищення доказів культурного, історичного чи наукового характеру, або інше використання культурних цінностей у зв'язку із збройним конфліктом на порушення норм міжнародного гуманітарного права, за відсутності ознак злочину, передбаченого статтею 438-5 цього Кодексу,-

караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років.

2. Незаконне переміщення культурної цінності за межі окупованої території або незаконна передача права власності на культурну цінність, що знаходиться на окупованій території, вчинені у зв'язку із збройним конфліктом на порушення норм міжнародного гуманітарного права,

караються позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років.

Стаття 447. Найманство

1. Вербування, фінансування, матеріальне забезпечення, навчання найманців з метою використання у збройних конфліктах, воєнних або насильницьких діях, спрямованих на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу, захоплення державної влади, перешкоджання діяльності органів державної влади чи порушення територіальної цілісності, а також використання найманців у збройних конфліктах, воєнних або насильницьких діях -

караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років.

2. Ті самі діяння, вчинені службовою особою з використанням службового становища, - караються позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років з конфіскацією майна або без такої.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, що призвели до загибелі людини, -

караються позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі з конфіскацією майна або без такої.

4. Участь найманця у збройному конфлікті, воєнних або насильницьких діях -

карається позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років.

5. Найманець звільняється від кримінальної відповідальності за дії, передбачені частиною четвертою цієї статті, якщо він до притягнення до кримінальної відповідальності

добровільно припинив участь у збройному конфлікті, воєнних або насильницьких діях та повідомив про свою участь у конфлікті, воєнних або насильницьких діях або іншим чином сприяв припиненню або розкриттю злочинів, передбачених частинами першою - третьою цієї статті, якщо в його діях немає складу іншого злочину.

Примітка. Під найманцем у цій статті слід розуміти особу, яка:

1) спеціально завербована в Україні чи за її межами для того, щоб брати на території України чи території інших держав участь у збройному конфлікті, воєнних або насильницьких діях, спрямованих на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу, захоплення державної влади, перешкодження діяльності органів державної влади чи порушення територіальної цілісності;

2) бере участь у воєнних або насильницьких діях з метою одержання будь-якої особистої вигоди;

3) не є ні громадянином (підданим) сторони, що перебуває у конфлікті, ні особою, яка постійно на законних підставах проживає на території, яка контролюється стороною, що перебуває у конфлікті;

4) не входить до особового складу збройних сил держави, на території якої здійснюються такі дії;

5) не послана державою, яка не є стороною, що перебуває у конфлікті, для виконання офіційних обов'язків як особи, яка входить до складу її збройних сил.